

R E C E N Z I J A

Irena Regina Merkienė. *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai*. Vilnius: Versmė, 2007.

Pažymėdama gražų ir garbingą savo jubiliejų profesorė, habilituota daktarė Irena Regina Merkienė padovanojo Lietuvos visuomenei labai vertingą dovaną – knygą „Šiokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai“. Tai, kad šis leidinys yra aktualus, rodo išaugęs žmonių domėjimasis savo genealogija, kraštiečių ir giminių suvažiavimai, atgautų sodybų tvarkymas ir t. t., atskleidžiantys ryškų ir įvairialypį savo tapatumo raiškos poreikį. Visiems, besidomintiems etnine kultūra, būtina žinoti apie savo krašto žmonių gyvenimą, jų buitinę ir kultūrinę patirtį, tarpusavio santykius bei pasaulėvoką. Tokio pobūdžio žinias padės kaupti ir ši universali metodinė priemonė.

Jau XIX a. pradžioje¹ pradėti pirmieji etnografiniai lauko tyrimai Lietuvoje tęsiami iki šių dienų. Išsamią etnografinių tyrinėjimų apžvalgą yra paskelbusi A. Vyšniauskaitė². Apie etnologijos mokslo šaltinius, etnografinės medžiagos rinkimą Lietuvoje rašė P. Dundulienė, V. Milius, J. Mardosa³ ir kt. Čia aptariamas I. R. Merkienės sudarytas leidinys naujas yra tuo, kad skaitytojas tame pačiame leidinyje randa ir labai aiškiai išdėstytus pagrindinius etnografinės medžiagos rinkimo principus, ir didžiulį pluoštą parengtų klausimynų.

Knygą sudaro du skyriai. Pirmame pateikiamos istorinės ir praktinės žinios apie etnografinius lauko tyrimus, išdėstyti etnografinių klausimynų sudarymo pagrindai, apibūdinti duomenų fiksavimo būdai, aptartas surinktos medžiagos tvarkymas bei panaudojimas. Antrąjį skyrių, pagrindinę ir didžiąją šio leidinio dalį, sudaro etnografiniai klausimai – daugiau kaip šimtas įvairiausiomis temomis Lietuvos mokslininkų sudarytų klausimynų. Daugiausia jų – net 40 – pateikė pati knygos sudarytoja I. R. Merkienė. Reikšminga ir simboliška yra darbų tąsa, kai jau Anapilin išėjusių garbingų Lietuvos etnologijos mokslininkų profesorių V. Miliaus ir A. Vyšniauskaitės didžiule ilgamete patirtimi remiantis sudaryti klausimynai taikomi ir toliau. Taip pat į šį leidinį sudėti Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto, Kauno Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos mokslo darbuotojų bei doktorantų per kelis dešimtmečius parengti klausimynai. Sudaryti klausimynai dar ne vienerius metus buvo tobulinami, gludinami. Taip per daugelį metų tarsi iš mozaikos gabaliukų susidėlioja klausimynas, kurį paėmęs į rankas net ir pirmą kartą su etnografija susidūręs žmogus gali surinkti daug vertingos medžiagos. Šiame leidinyje yra ir vyresnių, ir jaunesnių mokslininkų sudarytų ir jau laiko patikrintų klausimynų. Patogumo dėlei autorė juos suskirstė pagal tematiką.

Pirmąją 24-ių klausimynų grupę sudaro klausimai apie sodybą ir šeimos gyvenimą. Į akis krinta labai logiška jų išdėstymo seka – nuo gimtosios sodybos slenkščio iki smėlio kalnelio. Pradedama klausimais apie sodybą, jos įrangą, statybos papročius (anketų autoriai I. R. Merkienė

¹ 1805 m. Vilniaus universiteto Fizikos fakultetas sudarė anketą apie tikėjimus, burtus ir užkalbėjimus, liaudies mediciną, kailių išdirbimą, dažymą ir kt. Žr.: P. Dundulienė, *Lietuvos etnologija*, Vilnius, 1991, p. 18.

² A. Vyšniauskaitė, *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 15–47.

³ P. Dundulienė, op. cit.; V. Milius, *Etnografinių anketų 1945–1973 m. bibliografija*, Vilnius, 1973; V. Milius, *1974–1982 metų etnografinės anketos: Bibliografinė rodyklė*, Vilnius, 1983; J. Mardosa, *Apie metodiką ir metodines priemones*, Vilnius, 2002.

ir V. Čiubrinskas) ir tęsiama apie jaunimo tarpusavio santykius, šeimos kūrimą ir gyvenimą šeimoje (autorai A. Lapinskienė, I. R. Merkienė). Toliau eina vaikų gimimas, krikštytos, žaislai ir žaidimai, vardo ir gimimo dienos šventės (autorai R. Paukštytė-Šaknienė, N. Pliūraitė-Andrejevienė, P. Kalnius). Vaikams užaugus tampa aktualūs kraičio, pasogos ir vestuvių klausimai (autorė A. Vyšniauskaitė). Šią grupę užbaigia klausimai apie karšinimą, šermenis, laidotuves bei laidotuvių aprangą (autorai I. R. Merkienė, I. Šidiškienė).

Antrąją grupę – „Gyvenvietė ir bendruomenė“ – sudaro 21 klausimynas. Žmogus visą savo gyvenimą dalyvauja įvairiose nuolat kintančiose bendruomenėse – vaikų, jaunimo, profesinėse, religinėse ir kt. Gyvenimas bendruomenėje – ar ji būtų kaimo, ar miesto, prieš 100 metų ar dabar – žmogui visuomet diktuoja tam tikras sąlygas. Pirmiausia aiškinamasi, su kokia bendruomene asmuo save tapatina (autorė I. R. Merkienė), tolimesnė klausimynų seka nėra tokia svarbi. Įvairiais aspektais nagrinėjama jaunimo bendruomenė (autorius Ž. B. Šaknys), kaimo sueiga, kaimynų tarpusavio santykiai, svečių priėmimas, liaudies etiketas (autorai V. Mačiekus, I. R. Merkienė, A. Lapinskienė).

Apie kai kuriuos verslus ir ūkio darbus, daugiausia apie maisto atsargų ruošimą – grybavimą, uogavimą, pieno bei mėsos produktus, pateikėjams klausimynus yra parngusę I. R. Merkienė. Trečiąją grupę dar papildo klausimynai apie rugiapjūtės maistą, grybus ir grybavimą (autorai J. Kilikevičienė, V. Urbonas).

Ketvirtą 15-os klausimynų grupę apie amatus ir meninę raišką pradeda klausimynas apie įvairius kaimų ir miestelių amatus (autorius V. Milius). Toliau pateikiami klausimynai apie atskirus amatus: kalvystę, kailiadirbystę (autorai A. Stravinskas, I. R. Merkienė, J. Morkūnienė), tekstilę, audimą, dažymą, siuvinėjimą bei siuvinų pritaikymą (autorai I. R. Merkienė, V. Savoniakaitė ir O. Afanasenko).

Pamaldumo raiška ir magija. Šis poskyris kviečia aiškintis, ką lietuviams reiškia šventintas vanduo, žolynai, žvakės, duona (autorė I. R. Merkienė) ir kaip magija galima prisivilioti meilę, laimę, kaip pakenkti ar apsisaugoti nuo magijos (autorė D. Kulakauskienė). Knygos sudarytoja, sudėdama greta klausimynus apie krikščionybės ir pagonybės apraiškas, tarsi parodo, kad šios praktikos nėra jau tokios prieštaringos. Vandens, augmenijos, ugnies garbinimas išgalėjus krikščionybei įgijo naujas formas, magija taip pat neapsieina be šių dalykų. Dažnai Kūčių vakare net ir labai šiuolaikiškai mąstančiam žmogui kyla noras išsiburti ateitį ar palikti nenukraustytą Kūčių stalą...

Leidinys logiškai ir simboliškai užbaigiamas 12-os klausimynų poskyriu apie religines šventes ir tikėjimus. Šventadienių dvasia padvelkia iš klausimynų apie Kūčių vakarinę, Trijų Karalių šventę, Velykų papročius, margučių dažymą (autorai E. Smalenskaitė, R. Kundelytė, T. Būgaitė, I. Sinkevičiūtė). Advento ir Gavėnios papročiams, kaukėms, iškamšoms ir jų gamybai skirti klausimynai (autorai I. R. Merkienė, V. Čiubrinskas) tyrinėtojams padės perprasti didžiųjų švenčių laukimo atmosferą.

Kelios klaidos ir netikslumai (pvz., P. Kalniaus klausimynas pateikiamas du kartus) nė trupučio nemenkina sudarytojos atlikto kruopštaus ir reikalingo darbo, stengiantis, pačios profesorės žodžiais, „...kaip galima visapusiškiau aprėpti šiandien svarbias kasdieninio ir šventinio kaimo ir miestelių gyvenimo sritis“ (p. 15). „Šiokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografinių duomenų rinkimo pagrindai“ yra ir taikomąją vertę turinti knyga, kuri galėtų prisidėti formuojant patrauklų Lietuvos kaimo turizmo įvaizdį, išryškinant lokalius savitumus kultūros renginiuose, atkuriant kaimo ar miesto išskirtines šventes bei tradicijas.